

Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk

<https://orcid.org/0000-0002-9636-3185>

Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie

Związek Legionistek Polskich (1921-1939) – działalność szkoleniowa, charytatywna i kultywowanie tradycji niepodległościowych

Słowa kluczowe: Ochotnicza Legia Kobiet, Przystosowanie Wojskowe Kobiet, Związek Legionistek Polskich, edukacja obronna kobiet, służba pomocnicza

Streszczenie

Związek Legionistek Polskich (ZLP) został utworzony przez ppłk Aleksandrę Zagórką – była komendantkę Ochotniczej Legii Kobiet – pierwszej kobiecej regularnej formacji wojskowej na ziemiach polskich. OLK powstała w trakcie wojny polsko-ukraińskiej w 1918 r., a została zlikwidowana w 1922 r. Likwidacja OLK bardzo rozczarowała jej kadrę dowódczą, która planowała rozbudowanie i utrzymanie formacji również w okresie pokojowym.

Byłe legionistki nie zrezygnowały z działalności wojskowej i w okresie międzywojennym wspierały działania na rzecz rozwoju edukacji obronnej kobiet. Od 1922 r. rozwijał się ruch Przystosowania Wojskowego Kobiet, a po przewrocie majowym powstał ZLP. Zjazd organizacyjny ZLP odbył się w dniach 6-8 kwietnia 1929 r. w Warszawie. Podstawę prawną jego funkcjonowania stanowiły statut i regulamin opracowane do końca 1929 r. Związek składał się z oddziałów funkcjonujących w różnych miastach, a te składały się z 20-osobowych drużyn kierowanych przez drużynowe. Oddziały musiały liczyć co najmniej 20 członkiń i były podporządkowane najwyższym organom władzy w Związku, do których należały: Zjazd Walny Delegatek, Zarząd Główny, Komisja Rewizyjna.

Przez cały okres funkcjonowania ZLP jego działalność skupiała się głównie na akcji samopomocowej oraz propagowania tradycji OLK. W znacznie mniejszym stopniu rozwijano działalność szkoleniową.

Zasługi byłych legionistek w promowaniu edukacji wojskowej kobiet w okresie dwudziestolecia międzywojennego spowodowały, że miejsce kobiet w armii zostało ostatecznie zalegalizowane. W 104 art. ustawy „O powszechnym obowiązku wojskowym” uchwalonej 9 kwietnia 1938 r. stwierdzono, że kobiety, które ukończyły szkolenie wojskowe, podlegają obowiązkowi odbycia pomocniczej służby wojskowej w zakresie: obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej oraz służby łączności, wartowniczej, technicznej, przeciwpożarowej, sanitarniej, transportowej oraz biurowej.

Wprowadzenie obowiązku pomocniczej służby wojskowej kobiet było dużym sukcesem, gdyż prawnie usankcjonowało ich działalność wojskową. Uchwalenie jej w dwudziestą rocznicę powstania OLK było ukoronowaniem dążeń byłych ochotniczek działających zarówno w PWK, jak i ZLP.

Wprowadzenie

Związek Legionistek Polskich został utworzony przez ppłk Aleksandrę Zagórską – była komendantką Ochotniczej Legii Kobiet (OLK) – pierwszej kobiecej regularnej formacji wojskowej na ziemiach polskich. OLK powstała w trakcie wojny polsko-ukraińskiej w 1918 r., a służące w niej legionistki wykonywały głównie zadania pomocnicze – wartownicze i administracyjne, ale zdarzało się, że w wyjątkowych sytuacjach były także wysyłane do walki frontowej¹.

Po zakończeniu wojny o granice rząd przystąpił do stopniowego ograniczania wydatków wojskowych i rozpoczął odbudowywanie gospodarki. Już w maju 1921 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWojsk.) wprowadziło zarządzenie znacznie ograniczające środki budżetowe przeznaczone na utrzymanie armii, a następnie rozpoczęto demobilizację. W pierwszej kolejności planowano zlikwidować jednostki pomocnicze, powołane tylko na czas wojny, w tym również OLK.

Rozwinięcie

W okresie powojennym bardzo zmienił się stosunek opinii publicznej do wojskowej służby kobiet, którą akceptowano tylko podczas wojny. W prasie zaczęły pojawiać się nieprzychylnie artykuły m.in. na łamach lwowskiego „Przeglądu”, w których krytykowano istnienie OLK, a nawet sugerowano, że stanowi ona poważne obciążenie finansowe dla zrujnowanego wojną kraju². Niechęć legionistkom okazywali również ich koledzy – żołnierze, którzy niejednokrotnie dawali im do zrozumienia, że ich miejsce jest w domu, przy mężu i dzieciach, a nie w armii. Wiele osób uważało, że kobiece jednostki wojskowe mają negatywny wpływ na wartość bojową armii polskiej. Zdarzały się nawet opinie, w których twierdzono, że „w Polsce nie będzie dopóty porządnego wojska, dopóki się OLK nie rozwiąże”³. W tym okresie, w społeczeństwie polskim popularny był stereotyp kobiety – matki i żony, a nie żołnierki. Z tego względu, plany utrzymania służby wojskowej kobiet w okresie pokoju nie cieszyły się popularnością.

¹ A. Cieślak, *Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922)*, „Służba Polek na Frontach II Wojny Światowej” 1998, cz. 2, s. 15-40.

² Centralne Archiwum Wojskowe [dalej: CAW], I.335.190.1., Pismo Dowództwa OLK we Lwowie do Dowództwa Okręgu Generalnego we Lwowie z 28 września 1921 r.

³ CAW, I.335.194.3., Protokół spisany w sprawie obrażenia oddziału OLK przez por. Stanisława Szczepańca z 15 czerwca 1921 r.

Powyższe zdanie wynikało z przekonania, że okresie pokoju kobiety powinny spełniać inne zadania. Ich podstawowym obowiązkiem było opiekowanie się domem i rodziną, a nie służba w wojsku. Lekceważąc i krytykując ochotniczki dawano im do zrozumienia, że należy jak najszybciej zlikwidować formację.

Nasilająca się krytyka OLK miała negatywny wpływ na nastroje panujące w oddziałach, szeregowy były już przemęczone wielomiesięczną służbą i tęskniły za najbliższymi. Większość z nich nie była zainteresowana kontynuacją służby w wojsku. Nie wyrażały również zgody na uczestnictwo w organizowanych przez OLK szkoleniach wojskowych i specjalistycznych. Brak kandydatek na kursy zmuszał dowództwo do przerywania akcji szkoleniowej w oddziałach. Pod koniec 1921 r., w batalionach OLK pozostało już niewiele ochotniczek. Od października do grudnia 1921 r. szeregi legii opuściły 184 osoby i w całej formacji służyły już tylko 383 ochotniczki⁴.

Wspomniane wyżej okoliczności przyspieszyły decyzję o likwidacji OLK, która została podjęta przez MSWojsk. w dniu 9 grudnia 1921 r. Ostateczny termin zakończenia likwidacji wszystkich oddziałów legii został wyznaczony na 1 czerwca 1922 r.⁵

Decyzja bardzo rozczarowała kadrę dowódczą OLK, która planowała rozbudowanie i utrzymanie formacji również w okresie pokojowym. Mjr Zagórska i por. Helena Ceysinger uważały, że Polki powinny pełnić służbę wojskową również w okresie pokoju. Swoją opinię uzasadniały położeniem geopolitycznym II Rzeczypospolitej. Roszczenia terytorialne do ziem polskich zgłaszały bowiem zarówno Rosja Radziecka, jak i Rzesza Niemiecka, stąd utrzymanie suwerenności państwa polskiego wymagało zachowania silnej i rozbudowanej armii.

Oficjalnie decyzję o likwidacji OLK MSWojsk. uzasadniało problemami ekonomicznymi w państwie, koniecznością oszczędności budżetowych oraz tymczasowym charakterem formacji kobiecej. Pomimo iż argumentacja ta była zasadna, decyzja stała się powodem rozczarowania i żalu kadry oficerskiej oraz dowództwa legii. Por. Ludwika Wysłołuch-Zawadzka w rozkazie nadzwyczajnym do ochotniczek stwierdziła, że:

⁴ W grudniu 1921 r. w batalionie OLK w Wilnie były 174 legionistki; we Lwowie – 79; w Poznaniu – 72 i w Zegrzu – 58, CAW, I.335.190.1., Raporty stanu liczebnego batalionów OLK z grudnia 1921 r.

⁵ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy. Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922) i Wojskowa Służba Kobiet (1939-1945)*, IPN, Warszawa 2016, s. 68-69.

Rozkaz ten wywołany został koniecznością oszczędności budżetowych i związaną z tem kategoryczną odmową dalszych kredytów na szkoły OLK przez pana ministra skarbu tem niemniej jest dla nas faktem przygnębiająco smutnym, jest bardzo ciężką chwilą w naszym życiu⁶.

Ostrą krytykę decyzji o likwidacji OLK podjęła również kadra dowódcza, m.in. wspomniane wcześniej – por. Ceysinger i ppłk Zagórska. Pierwsza z wymienionych, w opracowaniu poświęconym OLK napisała:

uwytadnia się dość wyraźnie, że papiery OLK. idą w górę, zarówno u wyższych władz wojskowych, jak i w opinii społeczeństwa w momentach widocznego i groźnego niebezpieczeństwa – spadają, gdy niebezpieczeństwo mija, gdy preliminaria pokojowe złotym deszczem ułudy spadają na zmęczone umysły Polaków. Istotnie, gdy w dniach sierpniowych 1920 r. oddział OLK., przed udaniem się na front, przeciągał ulicami Warszawy sypały się nań kwiaty z balkonów, padały okrzyki, staruszki czy pełne łez zatrzymywały na tym niezwykłym zastępie żołnierskim i błogosławiły dziewczętom, idącym na bój w obronie Ojczyzny i wolności. A potem – na tych samych ulicach Warszawy, czy Lwowa te same legionistki spotykały zniewagi, nieprzyzwoite śmiechy i pogardliwe spojrzenia „zjadaczy chleba” obojej płci⁷.

Podobne spostrzeżenia miała mjr Aleksandra Zagórska, która również podkreśliła w swoich wspomnieniach, że: „Życzliwość społeczeństwa zmieniła się po wojnie na często dość jaskrawą niechęć. Mnożyły się utrudnienia nawet w armii”⁸.

Obydwie autorki celowo podkreślały zmianę, jaka nastąpiła w stosunku społeczeństwa polskiego do legionistek w latach 1918-1922. W okresie zagrożenia militarnego cieszyły się one ogólną akceptacją, natomiast po zakończeniu działań wojennych odnoszono się do nich niechętnie, a nawet wrogo. W ten sposób, zarówno por. Ceysinger, jak i mjr Zagórska, starały się uświadomić społeczeństwu, że OLK została potraktowana niesprawiedliwie, a zasługi legionistek nie zostały należycie docenione⁹.

Rozwiązanie OLK spowodowało, że ppłk Zagórska i por. Ceysinger rozczarowane decyzją MSWojsk., odsunęły się od życia publicznego. W tej

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ A. Zagórska, *Ze wspomnień komendantki OLK (VII) Reorganizacja i likwidacja Legii*, „Kurier Poranny” 1938 nr 321, s. 5.

⁹ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy...*, s. 70.

sytuacji, inicjatywę na zjeździe w Poznaniu przejęły ich koleżanki. Odbył się on jeszcze przed ostatecznym rozwiązaniem OLK, w dniach 16 i 17 grudnia 1921 r. Dotychczasowa zastępczyni komendantki – kpt. Ludwika Wysłołuch-Zawadzka wygłosiła wówczas referat programowy, w którym nie tylko omówiła całokształt pracy oraz zasługi OLK, ale także postulowała, aby kontynuować szkolenie kobiet również w czasie pokoju. Uczestniczki zjazdu, m.in. por. Wanda Gertz, por. Kamila Janota, por. Stanisława Paleolog, por. Maria Wittek, ppor. Irena Kowalska-Tomalakowa i ppor. Stefania Kudelska ustanowiły, że jeżeli MSWojsk. nie zgodzi się na „zachowanie choćby kadrowego kobiecego ośrodka szkoleniowego, oficerowie OLK zorganizują na terenie społecznym i siłami społecznymi szkolenie kobiet do wojskowej służby pomocniczej, równocześnie zabiegając o generalne uregulowanie sprawy pomocniczej wojskowej służby kobiet w ramach ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej”¹⁰.

Memoriał w tej sprawie został opracowany i przedstawiony Ministrowi Spraw Wojskowych oraz Szefowi Sztabu Generalnego w styczniu 1922 r. Propozycja szkolenia rezerw kobiecych podczas pokoju została zaakceptowana i w Wydziale Przystosobienia Rezerw Oddziału III Sztabu Generalnego utworzono Referat Przystosobienia Rezerw Kobiecych. Jesienią 1922 r. opracowano tam założenia pracy szkoleniowo-wychowawczej w zakresie przystosobienia kobiet do obrony kraju w warunkach społecznego działania¹¹.

Po przewrocie majowym wzrosło zainteresowanie władz i społeczeństwa pracą kobiet na rzecz edukacji obronnej. Nowy i ważny etap w edukacji obronnej kobiet rozpoczął się jednak dopiero w 1928 r., kiedy w styczniu tego roku Rada Ministrów powołała Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego (PUWFiPW), którego zadaniem było kierowanie i koordynowanie działalności związanej z wychowaniem fizycznym i przystosowaniem wojskowym społeczeństwa. W strukturach PUWFiPW utworzono samodzielny Referat Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego Kobiet. Kierowniczką tego referatu została Maria Wittek. Po reorganizacji PUWFiPW, która miała miejsce w 1935 r., utworzono w jego miejsce Wydział Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego Kobiet również z Marią Wittek na czele. W marcu 1928 r. powstała natomiast Organizacja Przystosobienia Kobiet do Obrony Kraju (OPKdoOK). Jej głównym celem był „rozwój wychowania fizycznego i przystosobienia wojskowego kobiet oraz przygotowanie

¹⁰ W. Zastocka, *Historia Przystosobienia Wojskowego Kobiet*, „Służba Polek na Frontach II Wojny Światowej” 1999, cz. 8, s. 129-130.

¹¹ Ibidem, s. 130.

instruktorek dla wojskowej służby pomocniczej kobiet na wypadek wojny¹². W ramach realizacji zadań programowych miała ona prowadzić akcję propagandową w społeczeństwie, organizować nowe ośrodki pracy, tworzyć kadry instruktorskie, prowadzić szkolenia wojskowe i wychowanie fizyczne. W latach 1928-1934 funkcję Komendantki Naczelnej organizacji pełniła Maria Wittek¹³. Organizacja wniosła ogromny wkład w propagowanie edukacji obronnej kobiet, a jej członkinie podnosiły ducha bojowego przygotowując społeczeństwo do przyszłej wojny.

Działalność OPKdoOK nie była popierana przez wszystkie byłe legionistki, gdyż współpracowała z MSWojsk. Od początku przeciwna tej współpracy była ppłk Zagórska, która, z tego względu, nie uczestniczyła w zjeździe poznańskim. Na zjeździe tym nastąpił wyraźny rozłam wśród byłych legionistek. Zwolenniczki ppłk Zagórskiej uważały, że po zlikwidowaniu formacji kobiety powinny zrezygnować z udziału w pracach wojskowych, gdyż po likwidacji OLK współpracę z MSWojsk. uważały za poniżającą. Z tego względu, już w 1921 r. otwarcie potępiły koleżanki szukające poparcia ministerstwa dla swojej działalności, które potem zaangażowały się w ruch PWK. Najbardziej krytycznie decyzje koleżanek oceniała ppłk Zagórska i „potępiła kategorycznie wszelkie metody nie liczące się z honorem”¹⁴. Likwidację OLK uważała za osobistą porażkę i z tego względu żywiła niechęć do decydentów¹⁵.

Zmiany polityczne, które nastąpiły po przewrocie majowym, spowodowały jednak, że ppłk Zagórska, która była gorącą zwolenniczką Józefa Piłsudskiego, powróciła do działalności publicznej. Zdając sobie sprawę z faktu, że pogarszająca się sytuacja międzynarodowa oraz wzrastające zagrożenie zewnętrzne wymagały gruntownego przygotowania narodu polskiego do ewentualnej obrony, postanowiła włączyć się do edukacji obronnej kobiet. Wychodziła również z założenia, że w aktualnej sytuacji politycznej, organizacji takich jak OPKdoOK było za mało, a te które funkcjonowały ze względu na osobiste uprzedzenie do jej osoby nie propagowały historii i zasług OLK, a nawet żywiły niechęć do jej najbliższych koleżanek nie chcąc z nimi współpracować¹⁶.

¹² Cyt. za M. Wiśniewska, *Przygotowanie obronne kobiet w Polsce w latach 1921-1939*, Duet, Toruń 2007, s. 30.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], 339.3., Protokół II Walnego ZLP w Warszawie z 1 i 2 lutego 1931 r.

¹⁵ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy...*, s. 70.

¹⁶ Ibidem.

Przedstawione wyżej okoliczności stały się przyczyną powołania nowej organizacji – Związku Legionistek Polskich (ZLP). Zjazd organizacyjny ZLP odbył się w dniach 6-8 kwietnia 1929 r. w Warszawie. Podstawę prawną jego funkcjonowania stanowiły statut i regulamin. Dokumenty te opracowano do końca 1929 r. Związek składał się z oddziałów funkcjonujących w różnych miastach, a one z kolei z 20-osobowych drużyn kierowanych przez drużynowe. Koordynowaniem działalności poszczególnych oddziałów zajmowały się zarządy wybierane przez walne zebrania członkiń. Oddziały musiały liczyć co najmniej 20 członkiń i były podporządkowane najwyższym organom władzy w Związku, do których należały: Zjazd Walny Delegatek, Zarząd Główny, Komisja Rewizyjna¹⁷.

Członkinie ZLP podzielono na cztery kategorie. Były to: członkinie założycielki, członkinie zwyczajne, członkinie honorowe i członkinie wspierające. Do pierwszej kategorii zaliczano legionistki, które założyły organizację w 1929 r. Obok Zagórskiej, należały do nich, m.in. Helena Ceysinger, Ludwika Wysołuch-Zawadzka, Wanda Gertz, Joanna Nieniewska, Józefa Pawłowska, Halina Kowalska, Maria Podhorska, Aniela Sowówna, Kamila Janota, Irena Mikulska i Stefania Kudelska. Spośród wymienionych legionistek, najczęściej wybierano obsadę Zarządu Głównego i Komisji Rewizyjnej. Funkcję prezesa, od początku sprawowała Aleksandra Zagórska, a w skład zarządu w 1929 r. wchodziły: Helena Ceysinger, Matylda Chorzelska, Aniela Sowówna, Ludwika Wysołuch-Zawadzka, Wanda Gertz, Józefa Pawłowska, Joanna Nieniewska, Zofia Orlicka, Maria Maliszewska, Halina Kowalska, Maria Podhorska i Wanda Jasińska. Do Komisji Rewizyjnej należały: Ludwika Litwińska, Katarzyna Lipczyńska i Władysława Łowicka. Nadzorowanie i koordynowanie pracy ZLP oraz kontrolowanie jego finansów wymagało doświadczenia i umiejętności, które posiadały działaczki należące wcześniej do OLK. Ponadto, miały one również zaufanie i szacunek swoich koleżanek. Dlatego wybierano je do Zarządu Głównego i Komisji Rewizyjnej¹⁸.

Do drugiej kategorii członkiń zaliczano wszystkie działaczki, które wstąpiły do ZLP po zjeździe organizacyjnym. Z czasem, część z nich zdobyła zaufanie przełożonych i były one także wybierane do organów nadzorujących pracę związku, tym bardziej, że już w połowie lat trzydziestych nastąpiła konieczność wymiany kadr, gdyż nie wszystkie dawne legionistki mogły kontynuować działalność społeczną. Wiele z nich było już w starszym wieku i miało problemy zdrowotne. Dlatego rezygnowały

¹⁷ A. Marcinkiewicz-Gołaś, *Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922)*, Pat, Warszawa 2007, s. 251.

¹⁸ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy...*, s. 93.

z pracy w ZG, a ich funkcje przejmowały młodsze członkinie. Na przykład, w 1936 r. do ZG należało już kilka nowych osób: Alina Czarkowska, Eleonora Jankowska, Kazimiera Rogalska, Magdalena Pasternakiewicz, czy Irena Ochędalska¹⁹.

W trzeciej i czwartej kategorii członkiń znajdowały się osoby wspierające działalność organizacji. Honorowe członkostwo otrzymywały tylko te osoby, które odznaczyły się szczególnymi zasługami dla ZLP. Członkinią honorową została np. malarka – Aniela Dunikówna. Podczas zbierania funduszy na sztandar dla OLK złożyła ona na ten cel najwyższą kwotę pieniędzy. Poza tym zaprojektowała wzór sztandaru. Do członkiń wspierających natomiast zaliczano takie osoby, które jednorazowo wpłaciły na rzecz organizacji przynajmniej 200 złotych lub po 50 złotych rocznie przez parę lat. Przyznawanie honorowego członkostwa osobom prywatnym świadczyło o docenieniu ich pomocy, a także stanowiło dla nich duże wyróżnienie. Należy przy tym podkreślić, że pomoc ta była bardzo przydatna i ułatwiała ZLP prowadzenie skutecznej działalności²⁰.

Początek działalności ZLP miał miejsce już pod koniec 1929 r. Do końca 1930 r. powstały pierwsze oddziały w Krakowie, Lwowie, Warszawie, Poznaniu i Łodzi. W lutym 1931 r. ich stan liczebny wyglądał następująco:

- oddział warszawski – 99 osób,
- oddział lwowski – 70 osób,
- oddział krakowski – 30 osób,
- oddział łódzki – 100 osób²¹.

Najwięcej członkiń liczyły oddziały w Łodzi i w Warszawie. Działaczki należące do obydwu oddziałów stanowiły ok. 50 % wszystkich członkiń. Stan liczebny poszczególnych oddziałów zależał przede wszystkim od energii i operatywności osób zajmujących się werbowaniem. Do dużej liczby członkiń w oddziałach łódzkim i warszawskim przyczyniła się sprawnie przeprowadzona akcja rekrutacyjna, świadcząca o dużym zapale i energii organizatorek tych oddziałów²².

Przez cały okres funkcjonowania ZLP jego działalność skupiała się głównie na akcji samopomocowej oraz propagowania tradycji OLK. W znacznie mniejszym stopniu rozwijano działalność szkoleniową. Sekcje samopomocowe zajmowały się załatwianiem rent i emerytur byłym legionistkom, udzielaniu pomocy w znalezieniu zatrudnienia oraz doraźnego

¹⁹ AAN, 339.5., Protokół III Walnego ZLP w Wilnie z 9 i 10 października 1936 r.

²⁰ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy...*, s. 94-95.

²¹ AAN, 339.3., Protokół II Walnego ZLP w Warszawie z 1 i 2 lutego 1931 r.

²² A. Marcinkiewicz-Gołaś, *Ochotnicza Legia Kobiet...*, s. 257.

wsparcia materialnego. Tym, które znalazły się w szczególnie ciężkim położeniu ekonomicznym zapewniano bezpłatne posiłki, paczki żywnościowe oraz kolonie letnie dla dzieci, a także mogły one skorzystać z zapomóg i zasiłków udzielanych w ramach ZLP. W oddziale warszawskim, od października 1936 do marca 1937 r., bezpłatne obiady wydawano 12 członkiniom, paczki z odzieżą i obuwiem otrzymało 7, a paczki żywnościowe z okazji Świąt Bożego Narodzenia – 8 osób. Najwięcej jednak form różnego rodzaju pomocy materialnej oferowano w ZG. W tym samym okresie, wydano tam aż 1743 obiady bezpłatne oraz 63 w cenie ulgowej, 12 par obuwia i 7 kompletów ubrań, 8 kart świadczeń żywności oraz 14 paczek żywnościowych z okazji Świąt Bożego Narodzenia. Ponadto, w ZG organizowano bezpłatne kolonie letnie dla dzieci oraz finansowano budowę domu wypoczynkowego dla byłych legionistek w Radości²³.

W ramach udzielania pomocy bezrobotnym przedstawicielki ZLP interweniowały u lokalnych władz oraz dyrektorów fabryk i zakładów produkcyjnych. Na przykład, w oddziale łódzkim, gdzie występował wysoki procent bezrobocia, przedstawicielki związku skierowały stosowne prośby do dyrekcji fabryki spirytusu oraz dyrekcji Zjednoczonych Zakładów Włókienniczych Karola Schleiblera i Ludwika Grołvmana. W pierwszym z wymienionych zakładów zatrudniono jedną bezrobotną, a w drugim – trzy²⁴.

W ramach rozpowszechniania ideologii i tradycji OLK członkinie ZLP uczestniczyły w ważniejszych uroczystościach państwowych oraz organizowały własne imprezy rocznicowe. W latach 1936-1937 wzięły udział w 12 uroczystościach. Były to m.in.: uroczyste przywitanie marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego, po powrocie z Paryża; uroczyste wręczenie marszałkowi Rydzowi-Śmigłemu buławy marszałkowskiej; zebranie byłych kombatanatów Federacji Członków Obrońców Ojczyzny; uroczysta msza żałobna z okazji rocznicy śmierci Józefa Piłsudskiego²⁵. Jedną z ważniejszych imprez zorganizowanych przez ZLP były obchody 20 rocznicy powstania OLK, które odbyły się 8 grudnia 1938 r. we Lwowie. Oprócz tego, z okazji zwoływania zjazdów walnych ZLP lub w celu uczczenia pamięci zmarłych legionistek odprawiano msze w kościołach. Msze oraz odrębne uroczystości

²³ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy...*, s. 98.

²⁴ AAN, 339.10., Sprawozdanie z działalności ZG ZLP od 11 października 1936 do 4 kwietnia 1937 r.

²⁵ AAN, 339.10., Sprawozdanie z działalności Oddziału Warszawskiego ZLP od 1 października 1936 r. do 31 marca 1937 r.

organizowano również podczas poświęcenia sztandarów poszczególnych oddziałów ZLP²⁶.

Skupienie członkiń ZLP na działalności samopomocowej oraz na propagowaniu tradycji OLK wymagało dużego zaangażowania i dlatego często nie miały one już czasu na realizację innych zadań. Z tego względu, jak już wspomniano, bardzo słabo rozwinięto działalność szkoleniową i edukacyjną. Na początku planowano organizowanie zajęć wychowania fizycznego oraz szkolenia wojskowego. W praktyce jednak, najdłużej, gdyż od 1932 r. sekcja sportowa działała w oddziale lwowskim. Miał tam również miejsce kurs strzelecki, na który uczęszczało 27 osób. Program tego kursu obejmował wykłady o broni i zajęcia praktyczne. W ramach sekcji sportowej odbywały się zajęcia z zakresu służby wartowniczej i łączności. Od 1936 r. zajęcia sportowe odbywały się także w oddziałach wileńskim, warszawskim i łódzkim. W pierwszym z wymienionych zorganizowano kurs strzelecki i narciarski, w drugim – ćwiczenia z musztry formalnej, a w trzecim – kurs strzelecki i nauki pływania. Na każdy z kursów uczęszczało od kilku do kilkunastu osób²⁷.

Niewiele również odbywało się w ZLP szkoleń z zakresu obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej. Sekcje, które miały się zajmować ich organizacją, funkcjonowały we wszystkich oddziałach. Pierwszy kurs obrony przeciwlotniczej został zorganizowany przez ZG ZLP w Warszawie w 1930 r. Następne były przygotowane w Warszawie i we Lwowie. Sekcją obrony przeciwlotniczej w Warszawie kierowała Ludwika Wysocka-Zawadzka, a we Lwowie – Krystyna Siedlecka. Do końca 1933 r. w Warszawie zorganizowano 4 kursy instruktorskie, które ukończyły 4 drużyny składające się z kilkudziesięciu osób. We Lwowie, w 1931 i 1932 r. odbyły się 4 kursy, a liczba absolwentek wynosiła 78²⁸.

Lepiej niż praca szkoleniowa w ZLP rozwijała się działalność kulturalno-oświatowa. W 1931 r. w oddziałach lwowskim, łódzkim i warszawskim funkcjonowały sekcje biblioteczne, które kompletowały księgozbiór i udostępniały go członkiniom związku. Ich celem było upowszechnianie czytelnictwa. Najwięcej książek posiadała biblioteka w oddziale łódzkim – 320, nieco mniej, bo 248 było książek w Warszawie, a oddział lwowski dysponował tylko 148 książkami. Od 1936 r., w wyniku pogarszającej się sytuacji międzynarodowej, we wszystkich oddziałach duży nacisk położono

²⁶ AAN, 339.7., Zaproszenie ZLP dla ZG ZLP na uroczystość obchodów 20-rocznicy powstania OLK.

²⁷ A. Marcinkiewicz-Gołaś, *Ochotnicza Legia Kobiet...*, s. 260.

²⁸ Ibidem, s. 261.

na prowadzenie odczytów i pogadarek dotyczących aktualnych problemów politycznych. Ich organizacją zajmowała się sekcja kulturalno-oświatowa. Od października 1936 do marca 1937 r. w oddziale łódzkim odbyło się 20 pogadarek i odczytów; w oddziale warszawskim – 8, w krakowskim – 7, w oddziale lwowskim – 8²⁹.

Rezygnując z prowadzenia pracy szkoleniowej w szerszym zakresie ZLP nie wykorzystał bogatego dorobku Centralnej Szkoły OLK w Poznaniu. Dorobek ten został jednak w pełni zużytkowany w ramach ruchu Przysposobienia Wojskowego Kobiet (PWK). Niestety, różnice pogładowe pomiędzy członkiniami PWK i ZLP uniemożliwiły im nawiązanie współpracy. Niezależnie od tego, działalność obu organizacji uzupełniała się wzajemnie, gdyż utrwały one osiągnięcia OLK. Pierwsza z nich kontynuowała akcję szkoleniową, a druga rozpowszechniała tradycje formacji, zdobywając w ten sposób akceptację społeczną dla służby wojskowej kobiet³⁰.

Utworzenie i działalność OLK w latach 1918-1922 było ukoronowaniem ponadstuletniej działalności niepodległościowej Polek. Powstanie żeńskiej formacji wojskowej umożliwiło zrealizowanie idei włączenia kobiet do walk zbrojnych, które głoszone jeszcze w okresie powstań narodowych. Jej doświadczenia ukazały natomiast potrzebę przygotowania kobiet do obrony kraju również w okresie pokoju, w ramach regularnych sił zbrojnych³¹.

Zasługi byłych legionistek w promowaniu edukacji wojskowej kobiet w okresie dwudziestolecia międzywojennego spowodowały, że miejsce kobiet w armii zostało ostatecznie zalegalizowane. W 104 art. ustawy O powszechnym obowiązku wojskowym uchwalonej 9 kwietnia 1938 r. stwierdzono, że kobiety, które ukończyły przeszkolenie wojskowe, podlegają obowiązkowi odbycia pomocniczej służby wojskowej „na równi z mężczyznami podlegającymi temu obowiązkowi”³². Kobiety miały wykonywać zadania z zakresu: obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej oraz służby łączności, wartowniczej, technicznej, przeciwpożarowej, sanitarnej, transportowej oraz biurowej³³. W całym kraju utworzono stanowiska

²⁹ Ibidem, s. 259.

³⁰ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy...*, s. 100.

³¹ Ibidem.

³² Ustawa „O powszechnym obowiązku wojskowym” została uchwalona 9 kwietnia 1938 r. Cyt. za E. Zawacka, *Czekając na rozkaz. Pogotowie społeczne Przysposobienia Wojskowego Kobiet w przededniu II wojny światowej*, KUL, 1992, s. 351.

³³ Ibidem.

komendantek powiatowych przysposobienia wojskowego kobiet, które wprowadzały w życie postanowienia powyższej ustawy³⁴.

Podsumowanie

Wprowadzenie obowiązku pomocniczej służby wojskowej kobiet było poważnym sukcesem, gdyż prawnie usankcjonowało ich działalność wojskową. Uchwalenie jej w dwudziestą rocznicę powstania OLK było ukoronowaniem dążeń byłych ochotniczek działających zarówno w PWK, jak i ZLP. Warto przy tym podkreślić, że ich aktywność w wymienionych organizacjach zaowocowała uświadomieniem obywatelskim oraz podniesieniem poziomu wiedzy wojskowej kobiet, dzięki czemu mogły one wesprzeć oddziały WP w II wojnie światowej.

Bibliografia

- Cieślik A., *Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922)*, „Służba Polek na Frontach II Wojny Światowej” 1998, cz. 2.
- Cieślik A., *Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922)*, Bellona, Warszawa 1998.
- Marcinkiewicz-Gołaś A., *Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922)*, Pat, Warszawa 2007.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk A., *Kobiety w obronie Warszawy. Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922) i Wojskowa Służba Kobiet (1939-1945)*, IPN, Warszawa 2016.
- Piwońska H., *Ruch Przysposobienia Wojskowego Kobiet w latach 1922-1930*, „Służba Polek na Frontach II Wojny Światowej” 1999, cz. 8.
- Wittek M., *Służba Wojskowa Kobiet czasu pierwszej i drugiej wojny światowej*, „Służba Polek na Frontach II Wojny Światowej” 1999, cz. 8.
- Wiśniewska M., *Przygotowanie obronne kobiet w Polsce w latach 1921-1939*, Duet, Toruń 2007.
- Zagórska A., *Ze wspomnień komendantki OLK (VII) Reorganizacja i likwidacja Legii*, „Kurier Poranny”, 1938, nr 321.
- Zastocka W., *Historia Przysposobienia Wojskowego Kobiet*, „Służba Polek na Frontach II Wojny Światowej” 1999, cz. 8.

³⁴ Ibidem, s. 360.